

Kornya László

**Adalékok a magyar-német szellemi kapcsolatok
történetéhez: Gragger Róbert, Klebelsberg Kunó és C.
H. Becker együttműködése a berlini hungarológia
alakulásában**

A hungarológia iránt érdeklődők körében közismert, hogy a hungarológia tudományos diszciplína megteremtőjének az a Gragger Róbert tekinthető, akinek életműve annak az intézményes keretnek a létrehozása, amelyet Berlinben 1916 óta a Magyar Tanszék, a Magyar Intézet, a Magyar Intézet Baráti Társasága, az Ungarische Jahrbücher, az Ungarische Bibliothek, valamint a Collegium Hungaricum együttese jelentett. Nem homályosítja el azonban Gragger érdemeit, ha az ő törekvéseit barátián támogató két kultuszminiszter, a német C. H. Becker és a magyar Klebelsberg Kunó közreműködését együttesen is megvizsgáljuk. Együttműködésük bemutatásában figyelembe vesszük egyrészt a történelmi-politikai helyzet alakulását, másrészt azokat a közös és eltérő személyiségjegyeket, amelyek származásukból, érdeklődésükből, neveletésükből, hivatásválasztásukból és közéleti szereplésükből egyaránt magyarázhatók.

A történelmi-társadalmi-politikai keret ismert. Németországban az első világháborús összeomlás és vereség, a Weimari Köztársaság, amelyben Becker hol mint kultuszállamtitkár, hol mint kultuszminiszter politikai szerepet vállal. Magyarországon a vesztes világháború következményeként az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése, forradalmak és ellenforradalmak, Trianon, a bethleni konszolidáció, amelyben Klebelsberg belügy- és kultuszminiszterként vállal politikai szerepet. Farkas Gyula, aki Gragger utóda volt a Berlini Magyar Intézetben, egy Becker és Magyarország kapcsolatát vizsgáló tanulmányában szintén utal a történelmi szituáció ellentmondásosságára. Az első világháború után Németország és Magyarország bel- és külpolitikai útjai szétválnak. A Weimari Köztársaság megpróbálta a Versailles-i Szerződés feltételeit teljesíteni és demokratikus alapon egy új birodalmat felépíteni. A magyar királyság a háború előtti hagyományokat ápolta és elkeseredett harcot kezdett a Trianoni Szerződés ellen, revíziós politikát folytatott. A Német Birodalom a nemzetközi politikában elfordult Magyarországtól, az államközi kapcsolatok elhidegültek és a legszükségesebbre redukálódtak^{1.a}. Ilyen körülmények között kellett a német kultúrpolitika képviselőjében Beckernek, magyar kultúrpolitikusként pedig Klebelsbergnek, valamint a magyar kultúra közvetítőjeként Németország és a világ felé Graggernek együttműködniük.

Amit a magyar - német kulturális kapcsolatok terén tettek, "az nem egy hatalmi-politikai konstelláció előkészítése volt, hanem az európai szolidaritás dokumentálásának kísérlete"^{1.b}.

Örvendetes, hogy ma már gazdag szakirodalom áll rendelkezésünkre a berlini hungarológiával kapcsolatban, különösen Graggerról és a berlini Gragger-hagyatékából².

Az említett szakirodalomra is támaszkodva most arra teszünk kísérletet, hogy a kortársak emlékezéseit felelevenítsük, vagy őket magukat, Gragget, Beckert, Klebelsbergét idézzük, együttműködésükre vonatkozó tényeket hozzunk elő, az ezekre vonatkozó megállapításokból állítsunk össze portrékat és csoportképet.

Beckernek két barátját és küzdőtársát kellett eltemetnie. 1926-ban ő tartott a berlini egyetem régi aulájában a gyászbeszédet Gragger felett, amely rendkívül szubjektív baráti búcsú és egyben objektív értékelés is volt³. Amikor Klebelsberg 1932-ben váratlanul meghalt, Becker írt nekrológot az Ungarische Jahrbücherbe⁴. Keresztury Dezső, aki Beckert berlini lektorként ismerte meg, tömör értékelő esszében búcsúzott a hirtelen elhunyt kultúrpolitikusától⁵. Keresztury és Becker hasonlóan értékelték a veszteséget; az igazi szellemi Európa reprezentatív alakjai, Magyarország és Németország jelentős kultúrpolitikusai, a német és a magyar nép és kultúra barátai távoztak velük. Julius von Farkas 1933-ban megjelent Beckernekrológrában szinte sorsszerűséget lát az egy ügyért fáradozó három kiválóság egymásutáni korai távozásában (Gragger 39, Klebelsberg és Becker 57 éves korban távozott az élők sorából), együttműködésüket különösen nagyra értékeli⁶. A Becker által megjósolt Finis Germaniae végleges beteljesülése és a berlini hungarológia második világháborús korszaklezárása után, 1950-ben, megváltozott történelmi feltételek között, mintegy történeti perspektívába helyezve, minden részletében tekinti át Farkas, Becker és Magyarország kapcsolatát. A magyar - német kulturális kapcsolat a berlini hungarológiában csúcsosodtak ki. A kríziseket Farkas⁷ szerint a nagy együttműködők egymásutáni távozása jelentette. A felsorolt "alaplívek"-et kiegészítik a róluk írt monográfiák⁸ és levelezésük⁹.

Villantsuk fel azt az intézményi keretet, amely Gragger, Becker és Klebelsberg együttműködésének, egy nagy kultúrpolitikai misszióknak hosszú időn keresztül volt színtere.

Kezdetől láthatjuk, hogy a jelentős vállalkozást magyar és német politikai, kultúrpolitikai érdeklődés és érdek, nagyra hivatott személyiségek egyéni ambícióinak szerencsés találkozása kedvezően befolyásolták.

1916 márciusában berlini egyetemi körök ösztönzésére a porosz képviselőház a kormánynál kezdeményezte az egyetemen tanszék felállítását a magyar nyelv és történelem, később módosítva, az irodalom számára,

amelyre Magyarországról Gragger Róbertet hívták meg, aki már korábban foglalkozott azzal a gondolattal, hogy megántanárrá habilitáltatja magát Berlinben. Már a tanszék alapításában is része volt C. H. Beckernek mint a porosz kultuszminisztérium személyügyi referensének. A tanszékhez még az alapítás évében Magyar Szeminárium csatlakozott, majd 1917-ben Intézetté bővült. Megalakult társadalmi-közéleti és egyben anyagi támogatója, a Magyar Intézet Baráti társasága is, amelyben a megnyitó beszédet a porosz kultuszminisztérium nevében Becker professzor tartotta. Beszédéből egy rész megjelent a Pester Lloydban és a Vossische Zeitungban is. Én az Ungarische Jahrbücher I. kötete alapján idézek a beköszöntőből; (...) az oktatási kormányzat számára világos volt, hogy az új magyar professzúra nem lehet csak nyelvészeti, hanem a magyar élet teljes szellemi horizontjának reprezentánsa. (...) Az új professzúrának a birodalmi főváros egyetemistáit a mai Magyarország sokoldalú szellemi életébe kell bevezetnie¹⁰. Becker már első nyilvános szereplése alkalmából azt kívánja, hogy az új intézet járuljon hozzá Németország és Magyarország szellemi kapcsolatának fejlődéséhez. Olyan programot fogalmaz meg itt Becker először, amit majd Gragger 1921-ben az Ungarische Jahrbücher beköszöntőjében fejt ki részletesebben¹¹. A megalakult igazgatótanácsban a porosz kultuskormányzatot is Becker képviselte. A Társaság munkájában élete végéig támogatóan vett részt. Hosszú időn keresztül első elnöke volt a Társaságnak. 1925-ben többek között Becker is megkapta a Társaság támogatásáért a Klebelsberg által adományozott emlékplakettet és díszoklevelet. Kultuszministersége idején a magyar államot tiszteletbeli elnökként Klebelsberg képviselte, akinek halálát a Társaság nagy veszteségnek érezte, 1928-ban Becker mutatta be a Társaságnak Gragger utódját, Farkas Gyulát, akinek érdekében Klebelsberggel levelezett, kinevezését pártfogolta. Becker társasági elnökségét a miniszterségből visszavonulva is megtartotta.

A magyar tanszék, illetve intézet alapítása jól egybevágott a porosz kultuskormányzat külföldi tanulmányokra (Auslandsstudien) vonatkozó reformelképzeléseivel, amelyek keretében a politikai nevelésnek kiemelt szerepet szántak. Gragger szerint "a külföldi tanulmányok gyakorlati céljain túl nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az mást és többet is jelent, mint fegyvert a politikai és gazdasági harcban és a nemzeti kultúra gazdagításában. Elsősorban identitásunk tudatosításának, valamint annak hatékony eszköze, hogy az idegenben megértjük az egyedit és ezáltal magunkban is a sajátosat"^{12.a}. Rövidlátó politikusok a széleskörű külföldi tanulmányokat luxusnak tekintik. Ezt a fényűzést vetik a szemére Klebelsbergnek is itthon. "Világpolitikai nevelő munka a porosz főiskolákon" címet viseli az a Beckert ünneplő kötet, amelyben Gragger az ötvenéves kultúrpolitikus barátot úgy köszönti, hogy a Berlieni Magyar

Intézetet a Becker erre vonatkozó koncepciójának gyakorlati megvalósulásaként mutatja be^{12.b}.

Gragger kezdettől arra törekedett, hogy a Magyar Intézetben megfelelő könyvtárat építsen fel és azt állandóan fejlessze. Felajánlotta magánkönyvtárát. Becker is a könyvademányozók között volt. A hungarológiai alapkönyvtár később finnugor, ural-altaji (1922) és turkológiai (1925) részleggel bővült.

A gyakorlati nyelvtanítást is maga végzi kezdetben Gragger professzor, de 1918-ban magyar, 1922-ben finn lektorátust állítanak fel. Farkas Gyula, Gragger utóda is lektorként kezdte berlini tevékenységét¹³.

Gragger 1921-ben tudományos folyóiratot, intézeti évkönyvet indított, amelynek kiadója és munkatársainak közreműködésével szerkesztője volt. Becker a Gragger-nekrológban "az egész tudományterület nemzetközileg elismert és az egyik legfigyelemreméltóbb szakközleménye"-ként említi¹⁴.

Gragger beköszöntőjében a következők olvashatók: "Az új világ küszöbén (...) a felelőssége tudatában lévő ember kötelessége, hogy a népek tárgyilagos megismerésére törekedjék. ... (Az Ungarische Jahrbücher) a magyar nyelv, történelem és kultúra számára tudományos orgánomot akar teremteni német nyelven, és a magyar kulturális eredményeket a német olvasóközönség számára is hozzáférhetővé akarja tenni. (...) adva van az UJb. programja: minden olyan részletkérdést, ami az általános kultúrproblémába torkollik a nagy összefüggések figyelembe vételével vizsgálni. (...) Ebből a szempontból az UJb. a teljes magyar szellemi, szociális és gazdasági élet tükröképét akarja adni"¹⁵.

Gragger tehát a folyóiratalapításnál is ugyanarra a kultúrpolitikai és szaktudományi (hungarológiai~ungarológiai) koncepcióra épít, mint amit az intézetalapításnál követett.

A Berliini Magyar Tanszék alapításának 75 éves évfordulója alkalmából 1991-ben Budapesten tartott Gragger-szimpoziumon bemutattam az Ungarische Jahrbücher első hat számának tükrében Gragger szerepét és a folyóiratban megjelent publikációit. Így most csak néhány - olykor bibliográfiai - utalásra szorítkozom¹⁶.

Az Ungarische Jahrbücher Beckertől a már említett Gragger emlékezetét (VII. kötet) és a Klebelsberg-nekrológot (XII.) közli. Klebelsbergtől hozza az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alakuló ülésén elhangzott elnöki megnyitóját (III.) és a magyar kultuszminiszter berlini látogatása alkalmából 1925-ben a berlini egyetem régi aulájában tartott előadását a háború utáni magyar kultúrpolitikáról (V.), ami az Ungarische Bibliothek (a Berliini Magyar Intézet kiadványsorozata) 2. sorozatának 5. számaként külön is megjelent. Gragger az előadást a szélesebb körű német érdeklődőknek is figyelmébe ajánlotta a Klebelsberg kultúrpolitikai koncepciójával és annak

eredményeivel azonosuló büszkeségével¹⁷. A küzdőtársak egymásról való vélekedésének sorába illenek azok a mondatok, amelyekben Klebelsberget úgy aposztrofálja, mint olyan alkotó kultúrpolitikus, aki gazdasági és szellemi krízisek ellenére is meg tudta menteni a magyar kultúra építményét az összeomlástól, sőt az át- és újjáalakítást is vállalta. Azáltal, hogy hivatkozik a kelbelsbergi alapelvre, miszerint a szellemi élet újjáteremtését egy szűkebb körű szellemi elitnek kell elvégeznie, amelynek kiképzésére minden áldozatot meg kell hozni, Gragger tulajdonképpen már a Collegium Hungaricum eszméje számára csinál szállást. A tudományszervező Gragger a Jahrbücherben tudósít a Klebelsberg kezdeményezésére 1923-ban megalakult Magyar Tudományos Egyesületek és Intézetek Egyesüléséről, amelynek programja szerint az elszigetelt intézményeket nagyobb egységekké ajánlatos tömöríteni. A végcél a Suprauniversitas (Überuniversität) mint korszerű csúcsszervezet. Az egyetemek, külföldi intézetek mind a gyűjteményegyetembe, mind a suprauniversitasba beletartoznak (IV.)

A Collegium Hungaricum Berolinense szerepére rátérve is Beckert szeretném idézni: Egészen Gragger tudományos alapfelfogásának szellemében vette tervbe Klebelsberg praktikus kultúrpolitikája a tudományos utánpótlás kiképzését Németországban. A miniszter terve találkozott Gragger régi vágyával, hogy az Intézetet laza kapcsolatba hozza egy internátussal, ahol érettebb egyetemi hallgatók és fiatalabb tudósok nyernek otthont. Itt Graggert nem hungarológusokat kívánt kiképezni, hanem fiatal embereknek otthont nyújtani, akik Berlinbe jönnek tanulni, dolgozni. Azt akarta, hogy európai horizonttal térjenek haza¹⁸. Elég csak belelapozni Gragger levelezésébe, hogy láthassuk, mennyit foglalkozott vele, mennyire szívügyének tekintette - magára vállalva a legkisebb részletekig menő utánajárást, a "hivatal" packázásait.

Mivel Schneider Márta már említett doktori disszertációjában¹⁹ teljes egészében áttekinti a Berliini Collégium Hungaricum történetét, én csak a legfontosabb adatok említésére szorítkozom. Klebelsberg 1923-ban ad megbízást Graggernek a kollégium létrehozására. Először a Marienstraßeben bérelnek helyiségeket. Itt találjuk az első kollégisták között a későbbi berlini lektort, Moór Elemért, a későbbi irodalomtudós Barta Jánost, a könyvtártudós Fitz Józsefet, a későbbi filozófus és pedagógiai tudós Prohászka Lajost. A berlini hungarológia mai otthonában (Seminar für Hungarologie) találtam a Gragger hagyatékot, az Intézet és a Collegium iratait őrző szekrényben egy nagyalakú vonalas füzetet, a Collegium történet kézzírassal írt első és tovább nem folytatott lapjait. A történet írói fel vannak sorolva: az első helyen Gragger, a másodikon Farkas, de a rájuk eső rész üresen van hagyva, csak a harmadik, Gál János részletes bejegyzése

olvasható mint beszámoló arról, hogy a Collegium megkezdte működését az 1924/25. tanévtől. 1925-ben a Kaiser Wilhelm Intézet szomszédságában új, nagy kollégium építésének a terve és dahlemi telekvásárlás ötlete vetődik fel Graggerben. 1925 őszén berlini látogatása alkalmával Klebelsberg tárgyal minisztertársával, Beckerrel, aki telket és segítséget ígér. Az építéshez Gragger szűkkörű bizottságot alakít, amelynek Becker az elnöke. A magyar kultúrkormányzat a városközponttól való távolság miatt később feladja a tervet. Végülis az egyetem közelében, a Dorotheenstraße-ban, a Magyar Intézet szomszédságában vásárolja meg a magyar állam a Herz palotát. Klebelsberg levélben engedélyezi az átépítést, de Gragger már nem éri meg a beköltözést. Becker nekrológiájában elismeri a kollégiumépítő Gragger érdemeit, bízik a beteljesülésben: "Így a jövőben egymás mellett fognak állni a Collegium és az Intézet, az egyik magyar, a másik porosz állami birtok, mint messze látható szimbólumai a német-magyar barátságnak és a német-magyar szellemi együttműködésnek²⁰."

Becker, a kollégium támogatója, amikor a miniszterségből visszalépett, a maga számára dolgozószobát, az intézete számára helyiséget kapott az új kollégiumban.

Érdeemes megvizsgálni azt is, hogyan járultak hozzá Gragger, Becker és Klebelsberg együttműködéséhez az utazások, a kölcsönös látogatások. Mindhárman sokat és szívesen utaztak. Gragger állandóan ingázott Németország és Magyarország között. Szeretett Budapestre utazni, otthon lenni, mégha a hivatalos magyar tudományos körök nem mindig pozitívan ítélték meg tudományos működését és nem nézték mindig jó szemmel külföldi tudományos szervezőmunkáját. A gyógykezelés miatti kényszerű külföldi tartózkodásait az erőgyűjtés, az újabb feladatokra való felkészülés alkalmainak is tekintette. Többször járt Finnországban és Észtországban, hogy a szellemi kapcsolatokat a rokon népekkel irányába is bővítse. Beckert több hivatalos útjára elkísérte, közösen vettek részt különböző rendezvényeken. Együtt készültek például Becker vidéki otthonában az European Student Relief 1924. júliusi elmaui II. világkonferenciájára, ahol az egyetem eszméjét vizsgálva, Becker bevezetőjében a német, ehhez kapcsolódva Gragger a magyar egyetem ideáljáról és történeti alakulásáról tartott előadást²¹.

Különösen jelentősek a kölcsönös kultuszminiszteri látogatások. Becker már 1925-re meghívást kapott Klebelsberg-től magyarországi látogatásra. Erre azonban Becker kérésére csak 1926 tavaszán került sor. Ezt megelőzően Becker - Gragger kíséretében - már 1925 nyarán privát utazáson járt Magyarországon, ahol a bakonybéli bencés kolostor, az első benyomások Magyarországról nagy hatást tettek rá. 1925 őszén a magyar kultuszminiszter személyében először járt magyar államférfi hivatalos

látogatáson a Weimari Köztársaság fővárosában. Klebelsberg örült a látogatásnak, hiszen annak idején Berlinben Becker egyetemista társa volt, hosszú idő óta leveleztek és Beckerben - sok külföldi kollégájához hasonlóan - egy nagy kultuszminiszter példaképét látta. Becker viszont Klebelsbergben, a német-magyar kapcsolatok újra- és továbbszövőjében "nem vazallust látott, hanem harcostársat"²². Mint már említettük, Klebelsberg 1925. október 20-án a berlini egyetem régi aulájában tartott előadást "fényes" hallgatóság előtt a háborút követő magyar kultúrpolitikai törekvésekről²³ - ugyanott és ugyanazon a napon, ahol harminc évvel azelőtt a berlini egyetem polgárai közé ünnepélyesen felvették.

Becker 1925 novemberében táviratban köszönti Klebelsbergét 50. születésnapja alkalmából. Hálásan emlékezik az eredményes berlini látogatásra, egyben azt kívánja, hogy magyar kollégája kezdeményező kultúrpolitikájának széles körre kisugárzó hatása legyen és Magyarország hasznára váljon²⁴.

Becker hivatalos viszontlátogatására Magyarországon 1926 tavaszán került sor. Hazatérése után a porosz kormánynak tett írásos jelentésében igen pozitívan értékeli látogatását: "el van bővölve a magyar módra élni és élni hagyni sajátos sarmjától és annak a népnek a nemzettudatától, amely minden népre mély benyomást gyakorol" - említi Farkas Beckernekrolójában^{25.a}.

Becker Németországba visszatérve megpróbálta a német közvéleményt a félreismert Magyarországról bátor nyíltsággal felvilágosítani. "Ha a demokratikus és szocialista sajtónkat olvassuk, az a benyomásunk, mintha a magyarországi viszonyok rendkívül labilisak lennének. Én csodálkoztam, hogy egy nyugodt, rendezett országot találtam." - idézi Beckert ismét Farkas^{25.b}. Mint európai tekintélyű államférfi, bátran kimondja: "A párizsi békediktátumok közül a trianoni szerződés volt a legkegyetlenebb és gyakorlatilag a legértelmetlenebb^{25.c}." Farkas arra hívja fel a figyelmet, hogy Becker helyzetmegítélése egy német politikus véleménye, aki tudja és személyesen is megtapasztalja, milyen mély nyomai vannak Magyarországon a német kultúrának és a Németország iránti bizalomnak - különösen az osztrákoktól való függéstől megszabadulva. Akkor meri ezt Becker kinyilvánítani, amikor a hivatalos német politika Magyarországot elhanyagolja, az egykori fegyverbarátságot szégyelli²⁶.

Klebelsberg 1928-as berlini látogatásakor Gragger már nem élt, de életműve betetőzésének, a Collegium Hungaricumnak az avatásán jelen volt a magyar kultuszminiszter is.

Becker 1930-ban járt harmadszor és utoljára Magyarországon, de már nem miniszterként. Magánemberként is nagy nemzetközi tekintélynek örvendett és ezúttal a magyar tudományos és egyetemi körök is

barátságosabban fogadták. Klebelsberg elvitte Szegedre, hogy megmutassa neki, mit tett ő a Becker és Gragger megfogalmazta egyetemeszmény gyakorlati megvalósítása terén. Három vidéki magyar egyetem díszdoktora lett. Becker elérte Magyarországon azt, amihez Becker Klebelsberg nem tudta hozzásegíteni, pedig Klebelsberget őszinte becsvágy fűtötte, hogy a berlini egyetem díszdoktora lehessen. Úgy érezte, hogy nemcsak kultúrpolitikai tevékenysége, de német-élményei alapján is megérdemelte volna ezt. Budapesti jogi tanulmányainak befejeztével a berlini egyetemen tanult tovább, ahol, mint már említettük, Becker diáktársa volt. Berlini tanárai közül Adolf Harnachot, a nagy egyháztörténészt és tudománypolitikust, a nemzetgazdász Adolf Wagnert emlegette később is nagy tisztelettel^{27.a}. Nagy hatással volt rá Bernhard Hübler professzor, aki fanatikus híve volt a tervszerűségnek. Tőle tanulta Klebelsberg azt a módszert, hogy különböző szempontokból olvasta újra és újra a magyar történelmet^{27.b}. Külpolitikai tanulmányai során sokat forgatta könyvtárának egyik, számára különösen értékes darabját, a Die Politik der Europäischen Kabinette c. 40 kötetes sorozatot, amelyet berlini látogatása alkalmából kapott a porosz kormánytól ajándékba^{27.c}.

Klebelsberg tudománypolitikai elgondolásai közül a Dahlem-tervben támaszkodik leginkább német, illetve berlini példára. Következétesen törekedett a magyar természettudományi kutatás számára egységes kutatótelep kialakítására, Budapesten Lágymányoson szeretne volna megvalósítani a magyar Dahlemet a Berlin-Dahlemer Kaiser Wilhelm Institut-komplexum mintájára²⁸. Ezzel kapcsolatban emlékezzünk csak vissza Gragger dahlemer Collegium Hungaricum építési tervére.

A magyar Heidelberg címet viseli Klebelsberg egyik cikke a Pesti Napló 1929. évfolyamából. Ebben arra hivatkozik, hogy a vidéki német egyetemek közül Göttingen inkább a természettudományokra, Heidelberg a szellemtudományokra van beállítva. "Mint hogy Szegeden mi is inkább a természettudományokat, Pécsen inkább a szellemeket műveljük, már szárnyas igévé vált az is, hogy Szegedről mint a magyar Göttingenről, Pécsről pedig mint a magyar Heidelbergről beszélnek³⁰.

Eljutottunk Gragger, Becker és Klebelsberg törekvéseinek közös jellemzéséhez.

Az arisztokrata származású gróf Klebelsberg, a polgári származású Gragger és Becker a századforduló gyermekei, a konzervativizmus és a polgári liberalizmus képviselői más-más színezettel. Felvilágosult szellemek, de Gragger és Klebelsberg hívő katolikus, Becker meggyőződéses protestáns. Mindhárójukra igaz, amit Keresztury Dezső Beckerről ír: "Egy új, valóban élt, s nemcsak eltanult humanitás volt tudományos és politikusi munkásságának erőforrása és végső célja: az új, igazán művelt ember, aki a

tudomány szabadelvű idealizmusából, s a vallásban és a művészetben, a népben és munkában átélt közösségi szellemből fog megszületni³¹”.

Közös tudományos elkötelezettségük is: a germanista képzettségű Gragger a magyar nyelv és irodalom professzora³², Becker orientalista, az iszlamisztika professzora³³, a jogász végzettségű Klebelsberg történelmi tanulmányokat is folytatott, történettudós- és tudományszervezőként 1916-ban nagy része volt a Konstantinápolyi Tudományos Intézet létrehozásában, 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke³⁴.

Közös európaiságuk. A nemzeti törekvések érvényesítése és európai egyeztetése határozza meg kultúrpolitikai koncepciójukat is. A történelmi helyzet parancsát, nemzetük érdekeit igyekeztek kultúrpolitikai koncepciójukban és annak gyakorlati megvalósításában érvényesíteni. Ki akartak törni a háború okozta izoláltságukból, a nemzeti elzárkózottságból, tevékenyen akarták befolyásolni a magyarságról és a németiségről alkotott képet a háború utáni Európában. Saját nemzetük kultúrértékeinek átmentésére vállalkoztak³⁵. Mindhárman hisznek a kultúra nemzetfenntartó erejében és a nemzetek közötti kapcsolattartásban, a szellemi-kulturális kapcsolatok jelentőségében. Ahogy ezt Klebelsberg megfogalmazta: "A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá³⁶”.

A három kultúrpolitikus történelmi hivatása: közvetítés Kelet és Nyugat között. Elég itt Gragger munkatervére gondolni az Ungarische Jahrbücherben³⁷ vagy Becker 1931---ben a Kaiser Wilhelm Gesellschaftban *Az antik örökség Nyugaton és Keleten*³⁸ c. előadására hivatkoznunk.

Gragger és Klebelsberg két nép, két kultúra vonzásában élt származásánál fogva is. Szekfü Gyula szerint Gragger német eredete két fogódzót adott neki."Az egyik; kedv és alkalom a berlini misszió elvállalására.(...) A német múlt nála csak fogékonyságot adott az ottani misszió feladataihoz, képességet a német viszonyokba beilleszkedni"^{39.a}. Másrészt a magyarság modern tudományos műveltségét a német kultúra példájára akarja kifejleszteni^{39.b}. Jól fejezi ki a két hazához, két kultúrához való tartozást Gragger dahlemdorfi temetőben emelt síremlékének Becker által választott felirata: "Deutschland und Ungarn galt seine Arbeit und Sehnsucht”.

Beckert a mesterként tisztelt világhírű magyar orientalista, Goldziher hozta először kapcsolataba szaktudományos olvasmányai révén magyar emberrel. Beckert elgondolkoztatta Goldziher esete, "hogy minden világhírt, kedvező munkalehetőséget, anyagi jólétet ígérő meghívást nyugateurópai egyetemekre visszautasított és szerény budapesti tanszékén végig kitartott. Feltette magának a kérdést, micsoda titokzatos erők rejlenek ebben a különös országban, amely egy Goldziherre egy életre magához láncolt⁴¹”.

Becker a magyaroktól kapott külföldieknek adományozható Corvin-
emlékjelvényt a következő szavakkal köszönte meg Klebelsberghez írott
levelében: "Ha már nem is áll a szellemi kapcsolatok vezető helyén, továbbra
is arra törekszik, hogy írásban és szóban kifejezze szeretetét a magyar nép
iránt és csodálatát a magyar kultúra iránt."⁴²

Közös Graggerben, Beckerben és Klebelsbergben a rendkívüli
kommunikációs készség, érzékenység mindenféle másság iránt, nyitottság,
mégma a kortársi vélemények szerint Graggerben elevensége mellett
bizonyos melankólikus visszahúzódás, Klebelsbergben merev tartózkodás is
fellelhető. A közvetlen kapcsolatteremtést és -tartást többre tartották a
tartalmatlan formalitásoknál, de különösen a bürokratikus ügyintézésnél.
Tervszerűségük, kitartó következetességük, szervezőtehetségük vitathatatlan.
Klebelsberg tipológiája mindhármukra igaz: az aktív, produktív és
konstruktív emberek, politikusok típusát képviselték. Munkásságuk gazdag
volt küzdelmekben, működésük erősen ki volt téve a kritikának⁴³.

Nagyvonalúság, tudományos iskolázottság, fantázia és realitásérzék a
koncepcióban, részletekbe menő pedantéria a kivitelezésben, az intézményes
keretek megtalálásában és fenntartásában jellemezte őket.

Graggerrel és Klebelsberggel új fejezet kezdődött a magyar-német
szellemi kapcsolatok történetében. Gragger volt a kezdeményező, aki
mobilizálta a magyar és a német tudományos és politikai nyilvánosságot,
Klebelsberg beleillesztette Gragger elképzeléseit és törekvéseit
kulturpolitikai koncepciójába és rátette a hivatalos pecsétet. Becker pedig
német érdekből, de európai szellemmel és szemlélettel, magyarbarátságból
kongeniálisan szolgálta az ügyet⁴⁴.

Jegyzet

1.a,b Julius von Farkas: C.H. Becker und Ungarn. In: C.H.Becker - Ein
Gedenkbuch.

Göttingen, 1950, 114, 130; Továbbiakban Farkas 1950.

2. Vö. Nemzetközi tudományos kollokvium Gragger születésének 100.
évfordulójára,

Berlin 1987. nov. 4-5.

In: Berliner Beiträge zur Hungarologie (BBH) 3-5.sz. Tarnói László
tanulmányával:

Versuch eines Porträts des Gelehrten und Wissenschaftsorganisators
Robert

Gragger. 3.sz. 15-38;

Mária Rózsa: Robert Gragger, der Begründer der deutschen Hungarologie. Ujb.

Neue Folge 8, 197-202;

Schneider Márta: Kölföldi magyar kulturális intézetek a két világháború között.

Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat.

3. Gedächtnisrede. In: Ujb. VII, 3-22: magyarul Gragger Róbert emlékezete.

Minerva-könyvtár IV. Budapest, 1927, 3-27, továbbiakban Becker 1927.

4. C.H. Becker: Kuno Graf Klebelsberg + Ujb. XII, 187-8, továbbiakban

Becker 1932.

5. Keresztury Dezső: Carl Heinrich Becker. In: Magyar Szemle 1933. március, 272-5.

továbbiakban Keresztury

6. J. von Farkas: Carl Heinrich Becker + Ujb. XIII, 123-5, továbbiakban Farkas 1933

7. Farkas 1950, 114-132

8. Bessenyei Ákos: Gragger Róbert. Budapest 1944; Huszti József: Gróf Klebelsberg

Kúnó életműve. Budapest, 1942, továbbiakban Huszti 1942

9. Az OSZK Kézirattárában 24 Gragger-levél és 18 Becker-levél található

Klebelsberghez. A későbbiekben ezeknek a leveleknek részletes feldolgozását is tervezem.

10. Ujb. I, 65-6.

11. Unser Arbeitsplan, Ujb.I, 1-8.

12.a,b Das Ungarische Institut an der Universität Berlin. In: Weltpolitische

Bildungsarbeit an Preussischen Hochschulen. - C.H. Becker-Festschrift.

Berlin, 1926, 48.

13. Vö. László Kornya: Das Wirken ungarischer Lektoren an der Berliner

Universität 1917-1945 im Spiegel der von R. Gragger begründeten Ungarischen Jahrbücher. In: BBH 3, 131-140.

14. Becker 1927, 19.

15. Unser Arbeitsplan. Ujb. I. 1-4.

16. Vö. Kornya László: Gragger és az Ungarische Jahrbücher. !!!!!!!

17. In: Deutsche Literaturzeitung, Heft 47(1925) 2278-2282.

18. Becker 1927, 21-2.

19. Id. 2. jegyzet

20. Becker 1927, 22.

21. Vö. Becker: Vom Wesen der deutschen Universität. Leipzig 1925; Gragger: Die ungarische Universität. Ujb.V. 25-40; Gragger levele Klebelsberghez Nr.6: 1925. IV.18. OSZK

22. Farkas 1950, 125.

23. Vö. Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege. In: Ujb.V. 343-369.

24. Becker levelei Klebelsberghez. Nr. 4: 1925.XI.25. OSZK Kézirattár

25. a,b,c Farkas 1933, 124.

26. Farkas 1933, 124.

27. a,b,c Huszti 1942, 13,118,331

28. Huszti 1942, 140.

29. Vö. Gragger levele Klebelsberghez Nr.12: 1925. XI.4. OSZK Irattár
30. Jöjjetek harmincas évek. Budapest, é.n. 67.
31. Keresztury 1933, 2723.
32. Vö. Bibliographia Graggeriana. In; Ujb.VII, 25-32.
33. Vö. Keresztury 1933, 274; Farkas 1950, 116-7.
34. Vö. Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai. Budapest, 1990, Glatz Ferenc előszava 8-9.
35. Vö. Gragger: Kulturwerte Ungarns für Deutschland. Aus dem Gragger-Nachlass. In: BBH 5, 219-242.
36. Jöjjetek harmincas évek. Budapest é.n. 111.
37. Vö. Unser Arbeitsplan. Ujb. I. 1-8.
38. Vö. Das Erbe der Antike im Orient und Okzident. Leipzig é.n.
- 39.a,b Gragger Róbert művelődésünk történetében. In: Gragger Róbert emlékezete. Minerva Könyvtár IV. Bp., 1927, 32-3.
- 40.a,b Huszti 1942, 11.
41. Farkas 1950, 116-7; vö. még Becker: Ignaz Goldziher. Sonderdruck aus Der Islam. Berlin XII.
42. Becker levele Klebelsberghez. Nr. 17: 1931. VII.10. OSZK Irattár
43. Vö. Politikai embertípusok. In: Küzdelmek könyve. Budapest, é.n, 217.
44. Ezen tanulmányonhoz sok segítséget nyújtott a Deutscher Akademischer

Austauschdiensttől kapott tanulmányutam 1992 őszén, amelynek keretében a németországi hungarológia történetét tanulmányozhattam Berlinben, Göttingenben és Hamburgban.